

KOVOS SU PREKYBA ŽMONĖMIS SITUACIJOS UTENOS RAJONO SAVIVALDYBĖJE 2021 METAIS ANALIZĖ

Kovos su prekyba žmonėmis situacijos Utenos rajono savivaldybėje (toliau – Savivaldybė) 2021 m. analizė (toliau – Analizė) parengta vadovaujantis Savivaldybės administracijos kovos su prekyba žmonėmis koordinavimo komisijos (toliau – Komisija), Utenos apskrities vyriausiojo policijos komisariato kriminalinės policijos organizuoto nusikalstamumo tyrimo skyriaus, dirbančio prekybos žmonėmis srityje ir Komisijos narių, atstovaujančių savivaldybės ir valstybės institucijas ir organizacijas pateiktais duomenimis ir informacija apie prekybos žmonėmis situaciją ir kovos su prekyba žmonėmis priemones bei veiksmus. .

Statistiniai duomenys ir kita informacija apie prekybos žmonėmis situaciją ir kovos su prekyba žmonėmis priemones bei veiksmus Utenos rajono savivaldybėje (toliau – Savivaldybė) buvo renkami vadovaujantis Statistinių duomenų ir kitos informacijos apie prekybos žmonėmis situaciją ir kovos su prekyba žmonėmis priemones bei veiksmus rinkimo ir skelbimo tvarkos aprašu, patvirtintu Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro 2017 m. kovo 31 d. įsakymu Nr. 1V-246 „Dėl Lietuvos Respublikos nacionalinio pranešėjo kovos su prekyba žmonėmis klausimais paskyrimo ir statistinių duomenų ir kitos informacijos apie prekybos žmonėmis situaciją ir kovos su prekyba žmonėmis priemones bei veiksmus rinkimo ir skelbimo tvarkos aprašo patvirtinimo“ ir Utenos rajono savivaldybės administracijos kovos su prekyba žmonėmis koordinavimo tvarkos aprašu, patvirtintu Savivaldybės administracijos direktoriaus 2021 m. rugpjūčio 6 d. įsakymu Nr. AĮ-981 „Dėl Utenos rajono savivaldybės administracijos kovos su prekyba žmonėmis koordinavimo komisijos sudarymo ir Utenos rajono savivaldybės administracijos kovos su prekyba žmonėmis koordinavimo komisijos tvarkos aprašo patvirtinimo“.

Analizėje apibendrinama informacija apie 2021 m. Savivaldybėje vykdytus ikiteisminius tyrimus dėl prekybos žmonėmis, prekybos žmonėmis tendencijas (pobūdį, populiaras ir tobulėjančias prekyba žmonėmis išnaudojimo formas, jų mastą, rizikos faktorius, rizikos vietas ar nusikalstamos veikos priežastis) bei vykdytas kovos su prekyba žmonėmis priemones ir veiksmus, atsižvelgiant į pagrindines kovos su prekyba žmonėmis sritis:

prekybos žmonėmis prevencija;

pagalba nukentėjusiems ar galėjusiems nukentėti nuo prekybos žmonėmis asmenims bei jų teisių apsauga;

specialistų kvalifikacijos tobulinimas ir tarpinstitucinis bendradarbiavimas, kovos su prekyba žmonėmis koordinavimas savivaldybės lygmeniu.

Vadovaujantis analizės duomenimis, sudarytas prekybos žmonėmis **situacijos Savivaldybėje žemėlapis**, nurodant jame labiausiai pažeidžiamas Savivaldybėje gyvenančių asmenų grupes, Savivaldybės vietas, kuriose vykdoma ar gali būti vykdoma prekyba žmonėmis ir išnaudojami ar gali būti išnaudojami žmonės, paplitusius žmonių verbavimo, jų valios palenkimo būdus ir išnaudojimo formas, prekybos žmonėmis aukų ir įtariamųjų charakteristikas ir kitus ypatumus.

Analizę (situacijos žemėlapi) parengė Daiva Koviene, Utenos rajono savivaldybės administracijos kovos su prekyba žmonėmis koordinavimo komisijos sekretorė, mob. tel. (8 665) 12716, el. p. daiva.koviene@utena.lt.

BAUDŽIAMASIS PERSEKIOJIMAS: IKITEISMINIAI TYRIMAI (STATISTINIAI DUOMENYS 2021 M. BEI TENDENCIJOS)

Ikiteisminių tyrimų duomenys už 2021 m. Utenos rajono savivaldybėje:

2021 metais Utenos apskrities vyriausiojo policijos komisariate **atliktas vienas ikiteisminis tyrimas dėl prekybos žmonėmis Utenos rajone** pagal (Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – LR BK) 147 straipsnio 1 dalį (prekyba žmonėmis), **t. y. išnaudojimas**

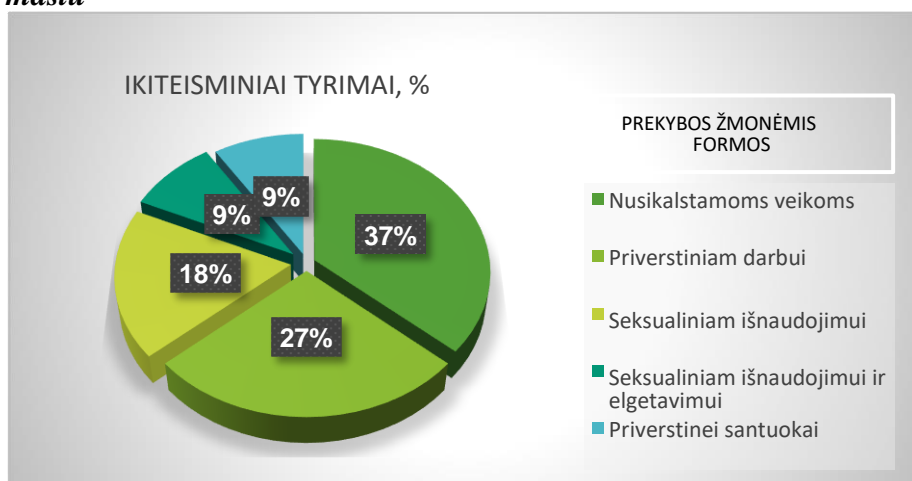
priverstinei fiktyviai santuokai). Minėtas tyrimas baigtas pagal LR BK 220 straipsnio numatytais pagrindais.

2021 m. Lietuvos mastu vykdytų ikiteisminių tyrimų duomenų dar nėra, tačiau galima apžvelgti 2020 metų duomenis.

2020 metai pradėta 11 ikiteisminių tyrimų. Iš jų:

- 4 pradėti dėl prekybos žmonėmis nusikalstamoms veikoms;
- 3 – dėl prekybos žmonėmis priverstiniam darbui;
- 2 – dėl prekybos žmonėmis seksualiniam išnaudojimui;
- 1 – dėl prekybos žmonėmis seksualiniam išnaudojimui ir elgetavimui;
- 1 – dėl prekybos žmonėmis priverstinei santuokai (žr. 1 pav.).

1 pav. 2020 metais pradėtų ikiteisminių tyrimų procentas pagal nusikalstamų veikų rūšis Lietuvos mastu



Lyginant 2020 metų prekybos žmonėmis išnaudojimo formų duomenis su 2016–2019 metų duomenimis, matoma, kad asmenų išnaudojimo prekybai žmonėmis formų tendencijos Lietuvoje išlieka tos pačios - vyrauja prekybos žmonėmis **ne** seksualiniam išnaudojimui formos.

2 pav. Ikiteisminių tyrimų duomenys apie prekybos žmonėmis formas 2016–2020 metais Lietuvoje

Dažniau pasitaikiusios prekybos žmonėmis formos	Rečiau pasitaikiusios prekybos žmonėmis formos
<ul style="list-style-type: none"> • prekyba žmonėmis nusikalstamoms veikoms • prekyba žmonėmis priverstiniam darbui • prekyba žmonėmis seksualiniam išnaudojimui • prekyba žmonėmis priverstinei santuokai 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ prekyba žmonėmis elgetavimui ✓ prekyba žmonėmis neteisėtam įvaikinimui ✓ prekyba žmonėmis sukčiavimui ✓ prekyba žmonėmis kitoms seksualinio išnaudojimo formoms priverstiniam darbui

Vertinant situaciją apie nukentėjusius nuo prekybos žmonėmis asmenis pagal lytį, amžių ir išnaudojimo formą 2020 metais iš pripažintų nukentėjusiais nuo prekybos žmonėmis daugiausia nukentėjo 21–30 metų amžiaus grupės asmenys (moterys), kita pagal pažeidžiamumą nukentėjusiųjų grupė – 41–50 metų ir vyresni asmenys.

Pagrindinės priežastys, dėl ko galėję nukentėti asmenys priėmė prekeivių žmonėmis pasiūlymus (valios palenkimo būdas), buvo jų **pažeidžiamumas** (22 nukentėjusieji) ir **apgaulė** (15 nukentėjusiųjų), rečiau fizinis smurtas, grasinimai ir kt.

Vertinant, kad nukentėjusieji pagal amžių priklauso arba jaunesnių arba vyresnių asmenų amžiaus grupėms, todėl atkreiptinas dėmesys į tai, kad **švietimas ir bendroji prevencija prekybos žmonėmis srityje turi būti orientuota į visas amžiaus grupes, ypatingą dėmesį skiriant 21–30 metų amžiaus grupei ir socialiai pažeidžiamiems asmenims: su negalia (ypač merginoms ir moterims su protine negalia), turintiems nusikalstamą praeitį, laisvės atėmimo vietose esantiems asmenims, turintiems priklausomybių ir finansinių skolų).**

Nacionalinės asociacijos prieš prekybą žmonėmis išvalgomis galimos prekybos žmonėmis tendencijos ateityje – „populiariausios“ išnaudojimo formos išliks tokios:

1. technologijoms tobulėjant, prekyba žmonėmis organizuojantys ir vykdančys verbavimą asmenys savo veiklą užslaptina internete, naudodamiesi įvairiomis šifruotomis komunikavimo formomis, bei savo veiklą vykdydami „giliajame tinkle“ (angl. deep web);

2. Pavojai internete: duomenų vagystės, sekstingas, žalingas turinys. Dauguma moksleivių labai daug laiko praleidžia naršydami socialiniuose tinkluose, tai sukuria galimybes pasinaudoti vaikų patiklumu ir išnaudoti juos;

3. prekyba žmonėmis išnaudojimas priverstiniam darbui;

4. prekyba žmonėmis išnaudojimas nusikaltimų vykdymui;

5. prekyba žmonėmis seksualiniam išnaudojimui, prostitucijai;

6. Užsitęsus COVID-19 ligos pandemijai artimoje ateityje gali daugėti sukčiavimų (ypač elektroninėje erdvėje), taip pat gali labiau plisti kiti jau paplitę ir tapę aktualiausiais sukčiavimo būdai:

- telefoninis sukčiavimas;
- avansinis sukčiavimas;
- pirkinių įgijimas sukčiavimo būdu (neatsiskaitymas už prekę);

7. Vaikų verbavimas įvairioms nusikalstamoms veikoms daryti, vaikų seksualinis išnaudojimas ir kt.

Manoma, kad prekybą žmonėmis ateityje nesulėtės, nes:

- didėja socialinė žmonių atskirtis;
- didelė dalis mokinių nesupranta kas yra smurtas lyties pagrindu;
- Lietuvoje yra įsitvirtinusi smurto ir patyčių kultūra;

8. Galimas verbavimas prekybos žmonėmis nusikalstamoms veikoms vykdyti ir nepilnamečių moksleivių įtraukimas į nusikalstamas veikas iš socialiai pažeidžiamų šeimų (Tauragnų sen., Utenos r. yra rizikoje keturi asmenys (vyresnių klasių moksleiviai);

9. Užimtumo tarnyboje registruojamos laisvos darbo vietos darbui užsienyje. Darbo sutartys sudaromos Lietuvoje registruotose įmonėse. Galima rizika ir nėra garantijos, kad darbdavys išsiuntęs darbuotoją į užsienį, tikrai jį aprūpins darbu bei gyvenamąją vietą.

VEIKSNIAI, LEMIANČYS PREKYBĄ ŽMONĖMIS IR APLINKOS ANALIZĖ

Veiksniai, lemiantys prekybą žmonėmis, Lietuvoje mažai kinta. Kinta tik prekybos žmonėmis formos, mastas, potencialių prekybos žmonėmis aukų verbavimo taktika ir išnaudojimo būdai.

Prekybai žmonėmis dar milžinišką įtaką daro socialiniai ir ekonominiai veiksniai, kurie lemia žmogaus gerovę valstybėje, be to, vidaus ir išorės (regioniniai ir globalūs) veiksniai, kurie neabejotinai susiję su vidiniais veiksniais.

Pagrindiniai vidaus veiksniai:

- *socialiniai veiksniai*, tai nestabili materialinė asmens būklė, daugėja šeimų, patiriančių socialinę riziką skaičius, nepasiturinčių gyventojų skaičius, nestabili situacija darbo rinkoje-nedarbas. Finansinis nepajėgumas yra susijęs su negalėjimu apmokėti gydymo paslaugų, sveikatos draudimo nebuvimu, kai asmuo neturi galimybių apsidrausti nuo nelaimingų atsitikimų. Tai skatinantina imtis neteisėtos veiklos arba išvykti uždarbiauti į užsienio valstybes (emigruoti);
- sunkiai įsitvirtinanti lyčių lygybė – į moterį vis dar neretai žiūrima kaip į seksualinių paslaugų teikėją. Veiksniai, lemiantys prekybą žmonėmis yra traumuojanti patirtis praeityje, pvz., seksualinis išnaudojimas arba prostitucija. Taip pat lyties tapatybė arba priklausymas mažumoms;
- šeimos, kaip socialinės vertybės, menkėjimas, pvz., šeimos struktūros kitimas (daugėja šeimų, kuriose yra tik vienas iš tėvų, dažniausiai motina);
- pinigų, kaip esminės vertybės, aukštinimas visuomenėje, skatinantis jaunas žmones ieškoti lengvo ir greito uždarbio;
- socialinės atskirties mažinimas, pvz. svarbu, kad asmenims, turintiems proto ir psichinę negalią savivaldybėje būtų suteikiamos paslaugos, kurios padėtų išspręsti iškilusias socialines problemas ir užtikrintų žmonių socialinę integraciją, socialinės atskirties mažinimą.
- benamio statusas;
- artimo šeimos nario sunki liga arba priklausomybė nuo narkotinių medžiagų.

Pagrindiniai išorės arba užsienio (regioniniai ir globalūs) veiksniai:

- didelė prostitucijos paslaugų paklausa Vakarų valstybėse;
- aktyvi etninių organizuotų nusikalstamų struktūrų veikla užsienio valstybėse;
- ne vienoda teisinė atsakomybė už prekybą žmonėmis skirtingose valstybėse;
- nelegaliems migrantams dažnai gresia didžiausias pavojus būti išnaudotiems, nes jie yra pažeidžiami, jų statusas yra nelegalus.

Asmenys ir organizuotos nusikalstamos struktūros, vykdančios veikas, susijusias su prekyba žmonėmis (toliau – **prekeiviai žmonėmis**), **verbuoja socialiai pažeidžiamus asmenis, atsižvelgdami į skirtingą jų socialinę, ekonominę ir kultūrinę padėtį visuomenėje.**

Atsižvelgiant į vietos ir tarptautines sąlygas, potencialių prekybos žmonėmis aukų verbavimo taktika gali skirtis, tačiau **prekeivių žmonėmis ketinimai beveik visais atvejais tokie pat – pasipelnyti iš aukos išnaudojimo. Prekeiviai žmonėmis įvairiais būdais (nuo psichologinio smurto iki visiško aukos izoliavimo nuo išorės aplinkos) stengiasi kuo labiau kontroliuoti auką, verčia ją paklusti.** Tiek pasaulyje, tiek Lietuvoje prekeiviai žmonėmis aukas verbuoja apgaule, žadėdami padorius ir gerai mokamus darbus (indų plovėjos, auklės, namų tvarkytojos ir panašiai).

Dažniausi aukų verbavimo būdai: grupinis ir individualus verbavimas, tikslinis ir atsitiktinis verbavimas, apgaule, įkalbinimas ir šantažas. Tai priklauso nuo to, ar verbuojama viena ar kelios aukos, ar auka yra verbuojama atsitiktinai, kaip auka įkalbinama.

Lietuvai prisijungus prie Šengeno erdvės, jos piliečiams suteikta laisvė judėti Šengeno erdvės valstybėse. Tai kelia ir naujas kovos su prekyba žmonėmis problemas – mažėja valstybės galimybės kontroliuoti piliečių (taip pat nepilnamečių) judėjimą, todėl ypač turi būti rūpinamasi prevencija ir švietimu prekybos žmonėmis klausimais. Įsigaliojęs bevizis režimas su JAV irgi gali skatinti pigios darbo jėgos migraciją iš Lietuvos, ypač esant ekonominiam nuosmukiui.

Nelegaliems migrantams dažnai gresia didžiausias pavojus būti išnaudotiems, nes jie yra pažeidžiami, jų statusas yra nelegalus. Tuo pasinaudoja prekeiviai žmonėmis ir kiti nusikalstėliai, įskaitant tuos, kurie siekia išnaudoti migrantus legalioje ar nelegalioje darbo rinkoje. **Paprastai migrantams be dokumentų labai sunku kreiptis į valstybės ir savivaldybės institucijas ir įstaigas arba jose ieškoti pagalbos, nes jie bijo deportacijos.** Kai stinga pasitikėjimo, sunku nustatyti galimas aukas, padėtį apsunkina ir žinių apie prekybą žmonėmis trūkumas.

Prasidėjęs 2008 metais pasaulio ekonomikos nuosmukis itin palietė Lietuvą. Didėjantis nedarbas gali skatinti naujus migracijos srautus į Vakarų Europą, tai savo ruožtu gali sudaryti palankias prekybos žmonėmis sąlygas Lietuvoje ir Lietuvos Respublikos piliečiais užsienio valstybėse.

Todėl svarbu stiprinti prekybos žmonėmis prevenciją ir kontrolę, toliau įgyvendinti pradėtas priemones, užkertančias kelią prekybai žmonėmis.

PREKYBOS ŽMONĖMIS UTENOS RAJONO SAVIVALDYBĖJE SITUACIJOS VERTINIMAS

Prieš imantis veiksmų spresti prekyba žmonėmis susijusias problemas savivaldybės lygmeniu būtina atlikti esamos situacijos analizę Utenos rajono savivaldybės teritorijoje. Todėl būtina, kad vietos institucijos pačios rinktų informaciją ir tai sudarytų sąlygas analizuoti savivaldybėje pasireiškiančius prekybai žmonėmis ir išnaudojimui būdingus požymius bei tendencijas (t. y. mastą, pobūdį pagrindinius veiksmus, rizikos faktorius, rizikos vietas, nusikaltimų priežastis). Vadovaujantis tokiu situacijos žemėlapiu ir vertinimu bus galima planuoti intervencijos priemones savivaldybėse, įskaitant atskiras priemones ir strategijas, didinant prekybos žmonėmis nukentėjusių ar galinčių nukentėti asmenų trumpalaikės ar ilgalaikės pagalbos prieinamumą, plečiant teikiamų paslaugų tinklą, įtraukiant vietos įstaigas, institucijas, visuomenines organizacijas, nevyriausybinės organizacijas (toliau – NVO), religines organizacijas.

Todėl labai svarbu surinktus duomenis apie nusikaltimus, socialinių tarnybų duomenis apie pažeidžiamas gyventojų grupes, duomenis iš vietos policijos ir NVO apie asmenis, nukentėjusius nuo prekybos žmonėmis, prekeivius žmonėmis, kovos su prekyba žmonėmis iniciatyvas susiteminti ir kaupti, juos analizuoti, numatyti tendencijas.

Atliekant situacijos savivaldybėje vertinimą, tikslinga būtų įtraukti šiuos subjektus ypač tokiose srityse kaip:

1. Gyventojų, priklausančių rizikos grupei, galinčių tapti prekybos žmonėmis seksualiniam išnaudojimui, priverstiniam darbui, priverstiniam elgetavimui ir priverstiniam įtraukimui į nusikalstamas veikas aukomis, nustatymas;
2. Nustatyti vietas Utenos rajono savivaldybės teritorijose, kuriose gali būti asmenų, galinčių nukentėti ir nukentėjusių nuo prekybos žmonėmis;
3. Informacijos apie prekeivius žmonėmis, jų padėjėjus ir klientus rinkimas.

KAS GALI TAPTI PREKYBOS ŽMONĖMIS AUKOMIS?

Žmonės, kurie dėl vienokių ar kitokių priežasčių negali apsisaugoti patys, tampa pagrindiniu prekeivių žmonėmis taikiniu. Dažnai aukomis tampa:

Vaikai ir nepilnamečiai, kurie, nepriklausomai nuo jų gyvenimo sąlygų, yra linkę labiau pasitikėti žmonėmis, labiau rizikuoti. Juos lengviau įtikinti, o internetinėje erdvėje – lengviau surasti ir pasiekti.

Vaikai iš globos namų ar probleminių šeimų, ypač tie, kurie nelanko mokyklos.

Asmenys, desperatiškai ieškantys papildomo pajamų šaltinio.

Tai didelių skolų turintys, paskolas pasiėmę, šeimas ir vaikus išlaikantys žmonės, kuriems nepavyksta reikalingų pajamų užsidirbti Lietuvoje.

Socialinei rizikos grupei priskiriami žmonės, kurie dažnai yra ignoruojami ar nepriimami vietinių bendruomenių, pvz.: benamiai, negalias turintys asmenys, nuo įvairių priklausomybių kenčiantys žmonės ir kt.

Potencialūs emigrantai (angl. would-be migrants), kurie yra pasiruošę ir gali iš karto savo noru išvykti į kitas šalis vos gavę pelningai skambančius pasiūlymus.

Tačiau nepriklausomai nuo išvardintų rizikos grupių, šiandien prekeiviai žmonėmis į užsienį stengiasi išvežti visus, kuriuos galima išvežti. Todėl negalima teigti, kad asmenims, kurie nepatenka į pažeidžiamų žmonių grupes, prekybos žmonėmis pavojai negresia.

Utenos rajono savivaldybės gyventojai, priklausantys rizikos grupėms, galintys nukentėti nuo prekybos žmonėmis:

- **Rizikos grupė – prekyba žmonėmis priverstiniam darbui.** Tai darbininkai migrantai, neregistruoti migrantai, gyvenantys Utenos rajone, dirbantys pramonėje, statybose.
- **Rizikos grupė – priverstinis elgetavimas ir įtraukimas į nusikalstamą veiką.** Tai elgetaujantys vietiniai ir kitataučiai, pvz, iš Ukrainos ir Rumunijos atvykę asmenys. Juos atveža užsislaptinę asmenys, palieka elgetauti, pvz. Utenos miesto turgavietėje. Jie stebimi įrengtomis miesto vaizdo kameromis ir kontroliuojami Utenos mieste už viešąją tvarką atsakingų institucijų pareigūnų.
- **Rizikos grupė – vietos gyventojai, priklausantys rizikos tapti prekybos žmonėmis seksualiniam išnaudojimui ir priverstiniam darbui aukomis grupei.** Tai nepilnamečiai vaikai ar jauni žmonės, gyvenantys globos institucijose, žmonės, gyvenantys vietovėse, kurių ekonominė padėtis yra blogesnė, ypač bedarbiai, asmenys, turintys paskolų ir sunkumų dėl kredito, vienišos motinos, kurių finansinė padėtis yra sunki, asmenys, turintys priklausomybę nuo psichoaktyvių medžiagų, fizinę ar psichinę negalią turintys asmenys, smurto aukos ir benamiai, asocialų gyvenimo būdą pasirinkę asmenys gyvenantys Utenos rajono savivaldybės teritorijoje.

2 lentelė. Utenos rajono vidutinis metinis gyventojų skaičius ir sudėtis

Eil. Nr.	Rodiklis	Gyventojų skaičius 2021 m. sausio 1 d.	Gyventojų skaičius 2022 m. sausio 1 d.
1	2	3	4
1.	Gyventojų skaičius	37073*	37081
	iš jų:		
1.1	Mieste	25 296	25303
1.2	Kaime	11777	11778
2.	Iš bendro gyventojų skaičiaus:		
2.1	darbingo amžiaus gyventojai	22820	22847
2.2	pensinio amžiaus gyventojai	8697	9548
2.3	pensinio amžiaus gyventojai, kuriems nustatytas specialiųjų poreikių lygis*	776	927
2.4	vaikai (0–17 metų)	5275	5181
2.5	vaikai su negalia*	203	211
3.	Šeimos, patiriančios socialinę riziką **	183	192
4.	Vaikų skaičius socialinę riziką patiriančiose šeimose **	285	258
5.	Globojamų vaikų skaičius*	123	92

6.	Bedarbiai	3558	2325
----	-----------	------	------

Šaltiniai. Lietuvos Statistikos departamentas, * Socialinių reikalų ir sveikatos apsaugos skyrius, **Utenos rajono socialinių paslaugų centras.

Nedarbas

Užimtumo tarnybos duomenimis 2021 m. sausio 1 d. Lietuvoje buvo registruota 277,1 tūkst. darbo neturinčių asmenų – jie sudarė 16,1 proc. visų šalies darbingo amžiaus gyventojų. Palyginus su 2020 m. gruodžio 1 d. – 10,5 tūkst. daugiau, o palyginus su pernai metų tuo pačiu laikotarpiu – 126,7 tūkst. daugiau. Registruotas nedarbas per metus išaugo 7,4 proc. punkto.

2020 metais vidutinis metinis bedarbių procentas nuo darbingo amžiaus gyventojų Utenos rajono savivaldybėje dėl COVID-19 pandemijos padidėjo. Šalies vidurkis – 12,6 proc., Utenos regiono vidurkis – 19,13 proc.

Vidutinis metinis bedarbių proc. nuo darbingo amžiaus gyventojų 2020 m. Lietuvos Respublikoje ir Utenos apskrities savivaldybėse (proc.)

Rodiklis	Vidutinis metinis bedarbių proc. nuo darbingo amžiaus gyventojų proc. 2020 m.
Lietuvos Respublika	12,6
Utenos r. sav.	15,6
Ignalinos r. sav.	19,7
Visagino m. sav.	18,5
Molėtų r. sav.	19,1
Anykščių r. sav.	20,4
Zarasų r. sav.	21,5

Šaltinis: Užimtumo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenys

Socialinė rizika

Didžioji dalis neigiamų veiksnių, tokių kaip alkoholio, narkotikų, psichotropinių ir kitų medžiagų vartojimas, lemia vaikų, suaugusių asmenų ir šeimų priskyrimą socialinę riziką patiriančių grupei.

Socialinę riziką patiriančių šeimų ir jose augančių vaikų skaičius 2019 m. - 2021 m. Utenos r.

Eil. Nr.	Rodiklis	2019 m.	2020 m.	2021 m.
1.	Socialinę riziką patiriančių šeimų skaičius	184	183	192
2.	Vaikų skaičius socialinę riziką patiriančiose šeimose	293	285	258

Šaltinis: **Utenos rajono** socialinių paslaugų centro duomenys

Socialinę riziką patiriančių šeimų skaičiaus pokyčius lemia intensyvesnis socialinis darbas su šeimomis, glaudesnis bendradarbiavimas tarp ugdymo įstaigų, seniūnijų ir kitų įstaigų bei institucijų, atsakingų už darbą su šeimomis. Šiuo metu nebėra rizikos šeimų, nes yra taikoma atvejo

vadyba. Šeimos, kurioms taikoma atvejo vadyba, reikalingos socialinės paslaugos (tokios kaip socialinių įgūdžių ugdymas ir palaikymas, intensyvi krizių įveikimo pagalba ir kt.), galinčios sumažinti neigiamas socialinių problemų pasekmes bei užkirsti kelią įvykti prekybos žmonėmis nusižengimams.

Globojami vaikai

Utenos rajono savivaldybėje 92 globojami vaikai:

- globos institucijoje **12** vaikai;
- globos centre (pas budintį globotoją) **1** (viso per 2021 m. buvo 2 vaikai);
- šeimynose vaikų iš Utenos r. sav. **30 vaikų** (vaikų iš kitų r. sav. **5** vaikai)
- šeimose **49** vaikų.

Likusių be tėvų globos ir globojamų vaikų skaičius 2019 m. - 2021 m. Utenos r.

Eil. Nr.	Rodiklis	2019 m.	2020 m.	2021 m.
1.	Vaikų, kuriems nustatyta nuolatinė globa, skaičius	4	9	17
2.	Vaikų, kuriems nustatyta laikinoji globa, skaičius	11	7	7
3.	Globojamų vaikų skaičius	117	123	92

Šaltinis. Socialinių reikalų ir sveikatos apsaugos skyriaus duomenys.

2021 m. laikinoji globa (rūpyba) nustatyta 7 vaikams: 3 – globa (rūpyba) šeimose, 2 – Globos centre (pas budintį globotoją), 2 – šeimynose. Iš viso 2021 m. Utenos rajone buvo 17 vaikų, kuriems nustatyta nuolatinė globa, buvo globojami 92 vaikai. 2021 m. vaiko laikinoji globa (rūpyba) panaikinta 6 vaikams, jie buvo gražinti tėvams. Laikinoji priežiūra tėvų prašymu 2021 m. nustatyta 16 vaikų, panaikinta 10 vaikų.

2021 m. 48 vaikai, netekę tėvų globos, buvo globojami šeimose, 30 vaikų buvo globojami penkiose šeimynose, 12 vaikų buvo globojami Utenos šeimos ir vaiko gerovės centre, 2 – Globos centre (pas budintį globotoją), (3 vaikai – kitose globos institucijose).

Vaikų laikinosios globos nustatymo pagrindai: tėvai arba turimas vienintelis iš tėvų laikinai negali juo rūpintis dėl abiejų tėvų ar vieno iš jų ligos, bausmės atlikimo, t. y. du vaikai nuo 0 – 5 m.; Tėvai arba turimas vienintelis iš tėvų nesirūpina, nesidomi vaiku, jo neprižiūri, netinkamai auklėja, naudoja fizinį ar psichinį smurtą, ir dėl to kyla pavojus vaiko fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam vystymuisi bei saugumui, ir kuris įstatymų nustatyta tvarka paimtas iš šeimos, t. y. du vaikai nuo 3 – 7 m., trys vaikai nuo 10 – 14 m. Vertinant vaiko situaciją nustatyta vaiko laikinoji priežiūra, ar laikinas apgyvendinimas – 17 atvejų (26 vaikai).

Šeimos, kurioms taikoma atvejo vadyba, išlieka didele problema, kuriai spręsti yra reikalingos papildomos lėšos (socialinių darbuotojų, dienos centrų ir pan. išlaikymas). Visa tai didina viešųjų socialinių paslaugų poreikį. Socialinėmis paslaugomis (tokiomis kaip socialinių įgūdžių ugdymas ir palaikymas, intensyvi krizių įveikimo pagalba ir kt.) galima sumažinti neigiamas

socialinių problemų pasekmes bei užkirsti kelią šioms problemoms plisti.

Rizikos grupė – prekyba žmonėmis seksualiniam išnaudojimui

Tai moterys ir vyrai, užsiimantys prostitucija, psichinę negalią turintys asmenys ir jauni žmonės, gyvenantys globos institucijose, kur yra jų seksualinio išnaudojimo rizika, vienišos motinos, kurių finansinė padėtis yra sunki, smenys, turintys priklausomybę nuo psichoaktyvių medžiagų.

Svarbios rizikingos vietos Utenos rajono savivaldybės teritorijoje, kuriose gali būti asmenų, galinčių nukentėti ir nukentėjusių nuo prekybos žmonėmis:

- Transporto sustojimo vietos - Utenos autobusų stotis.
- Utenos miesto turgavietė adresu J. Basanavičiaus g. 93C, Utenoje.
- Samdomo darbo ir įdarbinimo agentūros, bei kitos vietos, kur migrantai gali būti neoficialiai įdarbinti.
- Utenos A. ir M. Miškinių viešoji biblioteka ir kitos panašios vietos, kur galima nemokamai naudotis belaidžiu internetu ir (arba) kompiuteriu.
- Visuomeniniai parkai (Utenos Dauniškio parko, Utenos Kraštonos parko ir Vyžuonos parko prieigos, Utenos miesto sodas ties PC „Rimi“) ar kitos vietos, kur renkasi ir laiką leidžia jaunimas ar kitos grupės.
- Laikino apgyvendinimo namai VšĮ Krizių centras „Angelų pieva“ Ruklių k., Daugailių sen., Utenos r. ir Utenoje, kur teikiamos socialinės paslaugos: maitinimo organizavimo paslaugos, asmeninės higienos ir priežiūros paslaugos, laikino apnakvindinimo ir apgyvendinimo nakvynės namuose paslaugos mažas pajamas gaunantiems ir neturintiems pastovios gyvenamosios vietos asmenims, taip pat minėto krizių centro Utenos padalinyje adresu Užpalių g. 86, Utenoje, maitinimo organizavimo ir asmens higienos paslaugas mažas pajamas gaunantiems Utenos rajono gyventojams, ilgalaikės ir trumpalaikės socialinės globos paslaugas senyvo amžiaus asmenims bei asmenims su negalia.
- Utenos vaikų ir jaunimo užimtumo centro dienos centre socialinių įgūdžių ugdymo ir palaikymo paslaugos, maitinimo organizavimo, asmeninės higienos ir priežiūros, sociokultūrinės paslaugos socialinės rizikos šeimoms ir jų vaikams.
- Be globos likę nepilnamečiai vaikai ar laikinai priežiūrai priskirti vaikai (Utenos šeimos ir vaiko gerovės centras) arba globojami vaikai penkiose šeimynose (Šv. Teresės šeimyna Užpaliuose, šeimyna „Savi nameliai“ Vyžuonose, Nijolės šeimyna Utenoje, Irmos šeimyna Kuktiškėse, Šatrovienės šeimyna Narkūnų k., Leliūnų sen., Utenos r.).
- Ugdymo įstaigos, ypač Utenos regioninis profesinis mokymo centras bei įstaigos vaikams su negalia (Utenos rajono socialinių paslaugų centras, ilgalaikės socialinės globos padalinys, kuriame 2020 m. gyvena 27 asmenys, turintys protinę negalią ir Darbo su šeimomis padalinys, kuriame dirbama su socialine rizikoje atsidūrusios šeimos ir jų vaikai adresu K. Ladygos g. 20, Utenoje).

- Bendrabučio tipo daugiabučiai, kuriuose dažnai gaunami gyventojų skundai ir pranešimai dėl įvairių pažeidimų (Maironio g. 17, Utenoje, Aušros g. 73, Utenoje, J. Basanavičiaus g. 90, Utenoje, J. Basanavičiaus g. 94, Utenoje, Smėlio g. 17, Utenoje, Smėlio g. 19, Utenoje).

Savivaldybių subjektai, kurie gali nustatyti prekybos žmonėmis aukas ar dalyvauti jų nustatymo procese savivaldybėse:

- Utenos apskrities vyriausiojo policijos komisariato pareigūnai ir Utenos rajono savivaldybės administracijos Viešosios tvarkos skyriaus vyr. specialistai.
- Patikrinimus atliekantys darbuotojai, Utenos rajono savivaldybės administracijos Socialinių reikalų ir sveikatos apsaugos skyriaus specialistai, įskaitant darbo, sveikatos apsaugos, priešgaisrinės ir mokesčių priežiūros inspekcijas ir kt.
- Sveikatos priežiūros darbuotojai, įskaitant gydytojus, slaugytojus, akušerius, stomatologus ir kt.
- Socialinių tarnybų darbuotojai, įskaitant socialinius, migrantų tarnybų darbuotojus, psichologus, kitus asmenis, dirbančius su pažeidžiamomis grupėmis.
- Mokyklų ir vaikų darželių darbuotojai, įskaitant mokytojus, mokyklų psichologus, vaikų darželių mokytojus, mokyklų slaugytojus ir socialinius darbuotojus.
- Įdarbinimo tarnybos.
- Kiti specialistai: vertėjai, bibliotekininkai, specialistai.
- NVO, dirbančios su pažeidžiamomis grupėmis.
- Migrantų bendruomenės ir organizacijos.
- Profesinės sąjungos.
- Bažnyčia ir kitos religinės organizacijos.
- Kaimynystės bendrijos.
- Privачios įmonės: pastatų ir techninės priežiūros įmonių, įdarbinimo ir darbuotojų samdos agentūrų darbuotojai ir kt.
- Taksi vairuotojai, viešbučių darbuotojai, apsaugos darbuotojai, pardavimų personalas.
- Privatūs asmenys.

Informacijos apie prekeivius žmonėmis, jų padėjėjus ir klientus rinkimas.

Situacijos vertinimas Utenos rajono savivaldybėje gali aktyviai prisidėti prie prekybos žmonėmis prevencijos ar informacijos ir duomenų rinkimo apie savivaldybėje linkusius nusikalsti asmenis. Tokia informacija gali padėti ištirti prekybos žmonėmis ir išnaudojimo atvejus bei prekeivius žmonėmis ir išnaudotojus patraukti baudžiamojon atsakomybėn, todėl tokia informacija reikia dalytis su atitinkamomis teisėsaugos įstaigomis ir prokuratūromis.

Prekeiviai žmonėmis verbuoja, perveža ir išnaudoja aukas įvairiose savivaldybių vietose ir įvairiomis sąlygomis. Nors paprastai manoma, kad jie priklauso itin organizuotiems ir galingiems kriminaliniams tinklams, aprėpiantiems ne vieną šalį ir regioną ir veikiantiems greitai ir sklandžiai, dažnai prekeiviai žmonėmis veikia smulkiu mastu, pasinaudodami asmeniniais, o kartais ir šeimos ryšiais. Asmenų vaidmuo prekybos žmonėmis procese yra įvairus. Terminu „prekeiviai žmonėmis“ galima vadinti verbuotojus, pervežėjus, asmenis, kurie kontroliuoja prekybos žmonėmis auką, asmenis, kurie perkelia ir (arba) slepia išnaudojamą prekybos žmonėmis auką, asmenis, kurie vykdo su prekyba žmonėmis susijusius nusikaltimus ir asmenis, kurie tiesiogiai arba netiesiogiai pelnosi iš prekybos žmonėmis, atskirų prekybos veiksmų ir susijusių teisės pažeidimų.

Europos Sąjungoje žmonėmis prekiauja iš įvairių šalių kilę ir įvairių tautybių asmenys, bet dauguma jų turi vienos ar kitos Europos Sąjungos valstybės narės pilietybę. Dauguma nusikaltėlių turi tvirtų ryšių su aukos tėvyne ir paprastai verbuoja bei išnaudoja tos pačios tautybės, kaip ir jie patys, aukas. Dauguma prekeivių žmonėmis yra vyrai, tačiau moterų daugėja. Kartais riba tarp aukos ir nusikaltėlio yra neaiški, nes dažnai buvusios aukos tampa prekeiviais žmonėmis, kai jas

priverčia verbuoti kitus asmenis arba vietoj išnaudojimo pasiūlo paaukštinti prekybos žmonėmis tinklo hierarchijoje.

PREKYBOS ŽMONĖMIS SITUACIJOS ANALIZĖS SAVIVALDYBĖJE IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

Apibendrinant prekybos žmonėmis situaciją Utenos rajono savivaldybėje nustatyta, kad:

1. Turimi riboti ištekliai arba jų trūksta. **Todėl tikslinga savivaldybėje nustatyti prekybos žmonėmis veiklos prioritetus, kuriais būtų remiamasi imantis atitinkamų veiksmų konkrečioje prekybos žmonėmis srityje, stiprinant prevenciją, aukų nustatymo ir pagalbos galimybes.** Šios priemonės gali būti nukreiptos į konkrečių sektorių ar prekybos žmonėmis formų problemų sprendimą, kaip pvz, socialinės atskirties, smurto prieš moteris, prekybą žmonėmis priverstiniam darbui, nusikalstamų veikų užkardymo arba migrantų integracijos problemas savivaldybėje.

Savivaldybių privalumas yra tas, kad jos veikia ir dirba „ant žemės“, arčiausiai žmonių, todėl turi glaudų ir tiesioginį ryšį su visais gyventojais ir gali pirmos sureaguoti į prekybos žmonėmis atvejus, įskaitant paramą ir pagalbą aukoms.

2. Todėl tikslinga surinkti informaciją, kokias paslaugas gali suteikti savivaldybės įstaigos, institucijos ar įmonės ir organizacijos bei kiti savivaldybės subjektai asmenims nukentėjusiems nuo prekybos žmonėmis. **Sudaryti paslaugų, skirtų būtent prekybos žmonėmis aukoms ir rizikos jomis tapti grupės asmenims, sąrašą.**

3. **Sukurti pagalbos prekybos žmonėmis aukoms algoritmą Utenos rajono savivaldybėje,** kur būtų aiškus savivaldybės ir valstybės įstaigų veiksmų pasiskirstymas identifikuojant nukentėjusį nuo prekybos žmonėmis asmenį, informacijos apie auką perdavimą pagalbą teikiančioms institucijoms.

4. **Stiprinti prevencinį darbą savivaldybės teritorijoje, atsižvelgiant į savivaldybėje vyraujančius socialinės rizikos veiksnius.**

5. **Organizacijų savivaldybės įstaigų ir organizacijų, kaip pirmojo kontakto institucijos, darbuotojų, kvalifikacijos kėlimo mokymus, dėl galimos aukos nustatymo, ir pagalbos jai suteikimo**